

MELODRAMATİK MUHAYYİLE
BALZAC VE HENRY JAMES'TE AŞIRILIK KİPİ
PETER BROOKS

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0287
Sanat: 020

MELODRAMATİK MUHAYYİLE
PETER BROOKS

Özgün Adı
Melodramatic Imagination

Türkçesi
Suzan Sarı

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Kitap Editörü
Mesut Bostan

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
M. Halit Çelikyön

VakıfBank Kùltür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023
© Peter Brooks, 2022

ISBN 978-625-6385-89-4

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığı ile VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş.
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Aralık 2023

MELODRAMATİK MUHAYYİLE

BALZAC VE HENRY JAMES'TE
AŞIRILIK KİPİ

PETER BROOKS

TÜRKÇESİ
SUZAN SARI

PETER BROOKS

Tam adı Peter Preston Brooks olan 1938 doğumlu Amerikalı edebiyat teorisyeni. Yale ve Princeton Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümünde çalışmış ve İnsani Değerler Merkezi'nde Andrew W. Mellon bursu almıştır. Virginia Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapmıştır. Yale Üniversitesi'nde Whitney Beşeri Bilimler Merkezi'nin kurulmasına ön ayak olmuştur. Brooks, Fransız ve İngiliz edebiyatı, hukuk ve psikanaliz alanlarında çalışmalar yapmış, disiplinlerarası bir akademisyendir. *Reading for the Plot* adlı kitabını ithaf ettiği Yale Üniversitesi'nden çalışma arkadaşı ve akademisyen Paul de Man'dan etkilenmiştir. 2022 tarihli *Seduced by Story* adlı kitabı 2023 National Book Critics Circle eleştirisi ödülü için finalist olmuştur.

SUZAN SARI

2002'de İstanbul Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Çeşitli yerli ve yabancı yayınlarda şiir, edebiyat eleştirisi ve çevirileri yayımlandı. Basım ve dağıtımını kendisinin yaptığı *Sans Eseri, Günaydın Kral ve Şiirler* adlı üç görsel şiir kitabı bulunmaktadır. Ayrıca, Wayne C. Booth'un *İroninin Retoriği*, Siniša Malešević'in *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, Noël Carroll'ın *Korkunun Felsefesi veya Kalbin Paradoksları*, Satyajit Ray'in *Bizim Filmlerimiz Onların Filmleri* adlı kitaplarını çevirdi.

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü	9
Önsöz 1995: Yirmi Yıl Sonra Melodramatik Muhayyile	17
Orijinal Baskının Önsözü	29
1 Melodramatik Muhayyile	41
2 Hayretin Estetiği	77
3 Dilsizliğin Metni	129
4 Melodram ve Romantik Dramatizasyon	169
5 Balzac: Temsil ve Anlam	217
6 Henry James ve Bilincin Melodramı	285
Sonuç Melodram: Merkezî Bir Şiir	355
Dizin	369

Sophie Brooks Laing'e ithafen
bu yeni baskı bir başkasına

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Melodram, yüksek ilkelerin ekseninde dönen bir dünyada, iyi ile kötü arasında geçen ve sonunda iyinin kazandığı gösterişli bir düellodur. Kaderin renklendirdiği olaylar karşısında bütün yük erdemın omuzlarına yüklenir. Erdemin sancağı dikilmeden, yüksek ve yüce olan tanımlanmadan savaş meydanı terkedilmez. Abartılı ve şaşalı duygu ve davranışlar havada uçuşur. İzleyicide uyandırılmak istenen duygu için gerçeğin mezarının üstünde tepinilir. İyi ile kötü sıfatlarının altında uzayan bir karşıtlıklar listesindeki iki öge arasındaki savaşta, tutmamız gereken taraf bize bağıra bağıra söylenir. Okuru da izleyicisi de aynı melodram karakterleri gibi üçüncü bir seçenek olup olmadığını sorgulamaz. Tanık olduğumuz bu amansız mücadele, öncesi ve sonrasında varolan kusursuz, ideal bir dünyanın mümkün olduğu fikrine dayanır.

Terimi ilk kez Fransız düşünür ve oyun yazarı Jean-Jacques Rousseau, yazdığı oyunlardan birinden bahsederken kullanmıştır. Ortaya çıkışıyla ilgili anahtar kelimeler Alman Romantizmi ve Fransız Devrimidir. Terimin de türün de doğum yeri Fransız sahneleri, doğum tarihi ise 18. yüzyılın sonudur. Önemli toplumsal devrimlerin (Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi, Terör Dönemi gibi) yaşandığı bir dünya sahnesinde olan biteni anlayıp anlatmak Sanata düşer. Böylece toplumsal işleyişin yeniden düzenlenmesi ve tabanda kimsenin geride bırakılmadığı bir duygusal eğitim için klasik biçimlerden beslenen melodram doğar. Bu

yeni biçim, yaşanan endişe ve coşkuyu ve hatta sokaktaki şiddeti değerlendirecek ve Aydınlanmanın pozitivist kazanımlarından ödün vererek yine Aydınlanmanın uyguladığı baskıyı kıracaktır. Melodram tarihsel bir ihtiyaçtan doğmuştur. Yeni “iyi”ye uyum sağlamak ve bunu kitlelere hızlıca kavratmak için ister kişisel ister toplumsal, kaderin envai çeşit cilvesine başvurulur. Güncellenen erdem ve ahlak gibi kavramlar, bu hızlı dönüşüme ayak uydurulabilmesi için bütün doğal uzantılarından veya gölge taraflarından arındırılmıştır.

Başlarda sadece “sıradan” insanları cezbeden melodram zamanla üst sınıfların da türü benimsemesiyle kalıcı hâle gelir. Popülaritesinin doruğa ulaşması, Avrupa, Amerika ve ardından dünyanın geri kalanı için vazgeçilmez bir düşünce biçimi hâline gelmesi 19. yüzyılı bulur. Özellikle tiyatrodaki, iki yüzyılı aşkın bir süre boyunca en baskın ve etkili eğlence biçimlerinden biri olmuştur. Anlatı teknik ve teknolojileri geliştikçe melodram, panoromik tiyatroya oradan da roman ve sinema mecralarına taşınmıştır. Ama türün kendine özgü bir tutarlılık kazanmasında romanın rolü büyüktür.

Melodram, alımlayıcısına gündelik hayatının çok uzağında, aşkın bir dünya resmeder. İnsana, kendini özdeşleşmekten alıkoyamayacağı bir dünyada yaşıyormuş gibi hissettirebilmesi ve hızlı tüketilebilmesi sürekliliğinin garantisidir. İnsanın en başından beri inandığı veya kurduğu mit, efsane ve arketipler, bilimselciliğin darbesiyle kutsaldan arındırılmış bir çağda melodramla hayata tutunmuştur. Bu kavramlar görünümüleri değişse bile manevi güncelliklerini kaybetmez. İnançın bir nesne bulup tutunamadığı bir gündelik hayat, yüksek, soylu ve manevi bir dünyanın kesintisiz bir şekilde yeniden tasarlanmasını gerektirir. Yaşadığı hayatın tekdüzeliğini, irrasyonel ihtiraslardan vazgeçemeyen insana yakıştıramaz. Bir türlü yaşanamayan ya da çoktan

yaşanıp kaybolmuş şeylere veya yaşantılara duyulan özlemi giderir ve simgesel veya imgesel olanın yaşadığı dünyayı erişilebilir kılar. Amacı insanın kurtuluşuna yardım edip konumunu ve kavrayışını yükseltmektir. Kayıp ve kolektif bir cennettir. Manevi bir hayatın hayalidir. Ama manevi olanın da biraz hayal olduğu baştan kabul edilmiştir.

Türün varlığı, ikili ve katışıksız karşıtlık diliyle var edilen ve herkesin, hakkında hemfikir ve hemduygu olduğu gizil bir dünyanın, spiritüel değerlerin yaşadığı bir alanın varlığı fikrine muhtaçtır. Bu, siyah-beyaz bir evrendir. Türe yapılan her katkının da hem eş zamanlı hem artzamanlı olarak bu okült dünyayı geliştirdiğini söyleyebiliriz. Hikâyeler tekrarlandıkça bu dünya soğuyup kanıksanır. Nihai bir biçim almadığı için her melodramda bu evren yeniden şekillenecektir. Bu dünyanın sakinlerinin ve bunların başlarından geçenlerin ilkelliği canlandırıcı olabileceği gibi, neden olduğu duygusal katarsisle arınmamızı da sağlayabilir. Ya da gündelik hayattan uzaklaşıp içinde bulunduğumuz dünyaya eksilteli de olsa uzaktan bakmamıza yardımcı olabilir. Bitki örtüsü abartılı duygular, basmakalıp karakterler ve basit, dogmatik, keskin karşıtlıklardan oluşur. Zaman bildiğimiz şekilde akamaz. Rasyonel çözümlerinin ayrıştırıcılığının aksine kendine özgü, tutarsız, karşılıksız yüksek duygular burada fırtınaya dönüşür. Bu dünyada en derin ve ilkel duygularımızı ifade etme olanağı buluruz. Terim tam da bu yüzden zaman zaman küçümseyici anlamda kullanılır. Bunun yanı sıra erdemın ıstırap kaynaklarına değil de içe dönüp kendini kurban etme eğilimi göstermesi melodrama getirilen en önemli eleştirilerden biridir. Melodram pasifliği olumlar. Sorunları çözmek yerine ağlamak/ağlatmak döngüsünü çalıştırır. Sessiz çoğunluğun tarafı tutulsa da bu kurtuluşa değil, çoğunlukla sadece iç dökme yarar.

Melodramda yaygın genel tema, masum ve erdemli kahramanlarla kötü adamların, sürükleyici ve nefes kesen olayların geliştiği bir “meydanda” karşı karşıya gelmesidir. Devrimi hazırlayan Romantizm hemen sahneden inmemiştir. Melodram deyince aklımıza ilk gelen şey romantik olay örgüleri olsa bile bu türde yazılmış birçok eserde trajedi, macera ve kahramanlık temalarına da rastlanır. Melodram her türlü yeniliği kendi ikili sistemine soğurabildiği gibi kendisi de her tür yapıda nefes almaya devam edebilir. Olay örgüleri yekpare, karakterleri de genelde tek boyutludur. Görüntüler daima aldatıcıdır. Karakterler maskelerin, olaylar ise gizem perdelerinin ardındadır. Her şey yanıltıcıdır. Cinsiyet bile bizi yanlış yönlendirebilir. Törpülenmiş gerçeklik sayesinde karakterlerin üzerindeki kostümle, kullandığı ağızla, seçtiği kelimelerle bile kimin iyi kimin kötü olduğunu anında anlarız. Doğru ve ahlaki olandan yana saf tutabilmemiz için bütün koşullar kusursuz bir şekilde planlanmıştır. Melodram kendi kurallarını kabul ettirene kadar konuşur anlatır ya da bağırır.

Dönem gereği melodramatik dil de devrimcidir. Muhayyileye ket vuran analitik dil, melodramın yeni bağlantılar kurmasını ya da uydurmasını gerektirmiştir. Etkiyi arttırmak üzere tasarlanmış yüksek ve abartılı bir dil kullanılır. Başvurduğu anlam sistemleriyle kurduğu ilişkiler tutarlı ya da istikrarlı değildir. Derinliği (bir sonuca varmasa da) ve anlam (kararsız olsa da) duygusu bir yana zengin imge, metafor ve diğer edebî araçlar kullanılması melodrama şiirsellik katar. Jestler bu araçların önemli bir bölümünü oluşturur. Jest dilinin nasıl işlediğini ve anlam yaratmak için nasıl kullanıldığını anlamak için göstergebilim faydalı bir çerçeve sağlar. Jest dilinde kullanılan işaretleri ve uyulan dil yasalarını analiz ederek insanların sözsüz olarak nasıl iletişim kurduklarına ve bu iletişim biçimleri aracılığıyla anlamın nasıl

inşa edildiğine dair içgörüler elde edebiliriz. Melodramdaki büyük duyguların, büyük söylenişlerinde kaçınılmaz olan ve kitapta “ilkel dil” olarak bahsi geçen jest ve mimikler, kullanışlı kestirme yolları olabileceği gibi, konuşma dilini tamamlayabilir hatta zaman zaman onun yerini alabilir. Jestler, birini selamlamaktan, bir konuda anlaşmayı ya da yanlış anlamayı ifade etmeye kadar çok çeşitli anlamları iletme için kullanılabilir. Anlamı iletme için kullanılan ve dillerin içinde geliştikleri veya birlikte geliştikleri belli yasalar vardır. Jestin, onu çevreleyen dille ilişkisinin de katkısıyla jest göstergesinde de gösteren ve gösterilen ilişkisinin zorunsuz olabileceğini biliriz. Üstelik yine bu nedenle ortaya çıkan anlaşmazlıklar da melodramın vazgeçilmezlerindedir. Ama örneğin, özel isimler, soyut fikir ve kavramlar gibi kişinin mecrasını jestlerle anlatamayacağı durumlar vardır. Kitapta ayrıca roman gibi tamamen sözel mecralar için tasarlanan “söze dökülemeyecek anlamlar”, sözdiziminin karşılayamadığı duyguların ifadesi için jestin söze döküldüğü durumlara da değinilir. Yani jestlerin sözel dışı vurumunda gösteren ile gösterilen arasındaki öngörülebilir bir ilişkinin bu sefer melodram hatırına koştüğünü görürüz. Birisinin, düşünmesi tatsız anıların onda yarattığı duyguyu, gözlerini yumarak, başını çevirerek ya da havada savurarak anlatabileceğimizi düşününce melodramın psikolojiyle genel ilgisi daha görünür olabilir.

Jestler aslında dönemin bedenle ilgili aşırılıklarının bir uzantısıdır. Aşırı dışı vurumun yoğun beden hareketleriyle birleşimi melodramın psikanalitik yaklaşımla bağlantısını güçlendirir. Uzun zamandır hayatta bastırılan, melodramla ve sahnede geri dönmüştür. Geri dönüşün süsü, *kendini gösterme hareketidir*. Üstelik genelde ne zaman anonim kalmak kahraman için daha doğruysa tam o zaman kimliğini ifşa eder. Karakterle resmen tanışmamız bazen melodramın sonunu bulur. Dışı vurum sa-

dece türü tanımlamakla kalmaz, kendisi de melodram için bir temadır. Söyleme (ahrazlık, dilsizlik vs. gibi konuların ağırlığı da düşünülünce) her hâliyle en yaygın temalardan biridir. Melodramın sözlü kültürle doğal ilişkisinin sağladığı konfordan sonuna kadar faydalanırız. Melodramda özel yeri olan *yüksek* ve *yüce* gibi herkesin bir fikri olduğu konular da melodramı sözlü kültüre yakınlaştırır. Melodram karakterleri çoğu zaman tek bir sifata indirgenebilir.

İnsanın kendine yakıştırdığı yüksek ve abartılı duygulara yapılan vurgu; karakterlerin birey olarak değil de toplumsal statüleri ve aile dinamiklerindeki rolleriyle var olması veya onlar adına konuşması; mevcut veya gelişmekte olan bir baskı süreci ile bu baskının kırılması ekseninde gelişen yaşantılar; en karmaşık veya en derin travmaların zaman zaman fütursuzca ortaya saçılması gibi bazı temalar melodram ve psikanalizin ortak noktalarıdır. Dilleri de neredeyse aynı ailedendir. Bahsettiğimiz melodramatik evrendeki yaşantılar, hayal gücü kapasitemiz sayesinde kurduğumuz düşlerin anlatımlarıdır. Anlam sistemleri arasında serbestçe gezmek de bilinçdışının hayır diyemeyeceği bir olanaktır.

Yazar, sonradan yazdığı önsözde, dönem gereği, kitapta yaptığı değerlendirmelerin sinemayı kapsamadığını ama kitapta söylenenlerin sinema çalışmalarına uyarlanmaya oldukça uygun olduğunu belirtir.

Sinematik olanaklarla dönüşen melodramın bize gelişi elbette Hollywood üzerinden olmuştur. Batı *ve batıcılık* etkisindeki bir kültür olarak, bu çeşit okunaklı ve eğlenceli bir sanat biçimi doğaldır ki çok geçmeden kültürel uzlaşımınla kendi kodlarını oluşturacaktı. Yeşilçam sinemasını saran melodramın politik olarak muhafazakâr olmak veya statükoyu sürdürmek zorunda olmadığı görülünce sınıf çatışmaları, üretilen yeni melodramatik

kodlarla dramatize edildi. Çünkü normalde melodramda çatışmalar sosyolojik veya politik bir açıdan değil kişisel veya duygusal bir çerçevede çözüme bağlanır. Tür sinemasının en büyük kalelerinden olan melodramın diğer dillerdeki gelişimlerinden farklı olabileceği tek noktanın arabesk müziğiyle ilgili olabileceğini düşünüyorum. Melodramların, melodi kısmını karşılayan ritmik drama kalıpları, kültürel uzlaşımı koruyup, izleyicinin duygusal beklentilerini tatmin ettiği sürece her türlü yeniliği özümsemeye hazırdır.

Elinizdeki kitabı aslında iki bölüme ayırabiliriz. Birinci bölüm melodramın ne zaman ve nerede ortaya çıktığını, hangi ihtiyaçların karşılığı olduğunu, nasıl yayılıp kabul gördüğünü, başka mevcut veya yeni sanat biçimlerine nasıl sirayet ettiğini anlatır. (Bu açıdan melodramın biçimler-arası veya biçimler-üstü olduğunu söylemek yanlış olmaz sanırım.) İkinci bölümde ise buraya kadarki kazanımlarını ve melodramın romandaki şahlanışını tartışmak için Balzac ve Henry James'in eserlerine başvurulur. Balzac ve Henry James'in melodrama veya tekrar, metafor ve sembolizm gibi retorik araçların gelişimine katkıları, yazarların kişisel yazarlık hikâyelerine paralel şekilde belgelenir. Peter Brooks'un amacının sadece bir tarihçe çıkarmak olmadığını ve odağına, melodramdan ziyade melodramatik kipi aldığını kitabın adından biliyoruz. Başka bir deyişle Brooks melodramı düşünme, algılama ve yeniden-üretme şeklimizle ilgili bir kazı yapar. Melodramın yıldızının romanda parladığını savunurken bu noktaya hangi yollardan nasıl geldiğinin temiz bir dökümünü çıkarır. Melodramın ontolojik kaynaklarını Hristiyanlıktaki "siz iki kişisiniz" düşüncesiyle sınırlandırmaz. Ayrıca melodramın

gündelik bir eğlence biçiminden daha fazlası olduğunu ve insanın oyunlaştırma, hikâyeleştirme veya dışa vurum ihtiyacının bir karşılığı olduğunu savunur. İnsanda gerçekten dramatik bir güdü varsa *Melodramatik Muhayyile: Balzac, Henry James, Melodram ve Aşırılık Kipi* her türlü hikâye anlatma biçiminde gördüğümüz melodramla ilgili tartışmalar için oldukça kullanışlı bir başlangıç noktası vadediyor.

Suzan Sarı
Haziran 2023